

S.D.Ü.
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

**ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASININ İSLAMİYETE
KATKILARI SEMPOZYUMU**

**INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON THE CONTRIBUTION OF TURKISH
WORLD TO ISLAM**

31 Mayıs-1 Haziran 2007/31 May- 1 June 2007

BİLDİRİLER

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	172590
Tas. No:	956.02 ULU-T

ISPARTA 2007

S.D.Ü. İLÂHİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI NO: 20
BİLİMSEL TOPLANTILAR SERİSİ: 8

YAYIN EDİTÖRLERİ

Prof. Dr. İsmail Hakkı GÖKSOY

Dr. Nejdet DURAK

KAPAK

Nejdet DURAK

ISBN

978-9944-452-13-7

Birinci Baskı

Eylül 2007 İSPARTA

Yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Kaynak gösterilmek şartıyla iktibas ve atıf şeklinde kullanılabilir.

İsteme Adresi: S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi İSPARTA

Tel: =(246) 211 3881 Faks: 0 (246) 237 10 58

BASKI

Fakülte Kitabevi Baskı Merkezi

Fakülte Kitabevi Yayın Dağıtım Pazarlama Ltd. Şti.

Kutlubey Mah. 1004 Sokak No: 15/B İSPARTA

Tel: 0 (246) 233 03 74&75 Faks: 0 (246) 233 03 76

e-mail: fakultekitavevi@yahoo.com.tr

“HİCRİ İI. YÜZYILDA BİR TÜRK ALİM VE ZAHİD: ABDULLAH İBNÜ'L-MÜBÂREK”

Himmet KONUR*

GİRİŞ

Beşerî hayatın siyaset cephesi bugün olduğu gibi dün de insanoğlunun daha çok ilgisini çekmiş ve geçmişten günümüze hatırı sayılır miktarda bilgi ve belge bırakmıştır. Bu durum tabii olarak Tarih ve İslam tarihi kaynak ve eserlerine de yansımıştır.

İlk asırlarda İslam tarihi içerisinde Türklerin rolü daha çok siyasi açıdan ele alınmış ve incelenmiştir. Meselenin ilim, irfan, kültür ve medeniyet boyutu üzerinde yeterince durulmamış/durulamamıştır. Halbuki bu alanlarda yapılan çalışmalar en az siyaset kadar ve hatta bazı durumlarda siyasetten çok daha fazla önem kazanmaktadır.

Abdullah İbnü'l-Mübârek, İslam Tarihinin ve Onun önemli bir parçası olan Türk tarihinin siyaset alanında olmasa da ilim, kültür ve medeniyet alanında en eski ve önemli şahsiyetlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu tebliğde kısaca onun hayatından bahsettikten sonra, ilim adamlığı ve zahidliği üzerinde duracağım.

Hayatı

Abdullah İbnü'l-Mübârek h. 118/m. 736 yılında dünyaya gelmiştir.¹ H. 119/m. 737 yılında doğduğu da söylenir.²

Künyesi Ebû Abdırrahmân, adı Abdullah İbnü'l-Mübârek b. Vâdih'tir. Buna göre oğlunun adı Abdurrahman, babasının adı Mübârek, dedesinin ki ise Vâdih'tir. Mervli olduğu için Mervezî³ nisbesiyle anılır.⁴ Mevlâsı⁵ olan Benû Hanzale kabilesine nisbetle Hanzalî nisbesiyle de anılmıştır.⁶ Temîm'den Abdışems oğullarının mevlâsı olduğu da söylenir.⁷

Bir Türk ebeveynin çocuğudur. Babası, Benû Hanzale'den bir tüccarın yanında çalışan bir Türk'tür. Annesi de Harizmlî bir Türk'tür.⁸

Abdullah İbnü'l-Mübârek, henüz milliyet düşüncesinin çok fazla ön planda olmadığı ve Arap olmayan müslümanların hepsine birden mevâlî denmekle yetinildiği bir dönemde yaşamıştır. Buna rağmen ondan bahseden hemen her kaynakta ebeveyninin Türk olduğu üzerinde durulması ilginçtir. Bunda onun tipik bir Türk oluşunun da etkisi olmalıdır. İbnü'l-Cevzî, el-Hasan'dan naklen, annesinin de Türk olduğunu zikrettikten sonra,

* Doç.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi./İzmir

¹ İbn Sad (ö. 230/844), *et-Tabakâtü'l-kübra* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, VII, 372; Zehebi (ö. 748/1347), *Siyerü A'lâmi'n-nübelâ*, Beyrut 1985, VIII, 379; İbnül-Cevzi (ö. 597/1200), *Sifatü's-safve*, nşr. İbrahim Ramazan-Said el-Hammâm, Beyrut 1989, IV, 121, Zekeriya Kitapçı, *Saadet Asrında Türkler*, Konya 1997, 127-134; Adil Teymur, *Asr-ı Saadetin Köprüsü Abdullah İbnü'l-Mübârek*, İstanbul 1990.

² İbnül-Cevzi, *age*, IV, 121; Zehebi, *Siyer*, VIII, 382.

³ Merv günümüzde Türkmenistan sınırları içerisindeki bir şehirdir. Nisbe olarak kullanıldığında Mervezî şeklinde ifade edilir.

⁴ Genel kaide olarak Araplar kabilelerine, Arap olmayanlar ise memleketlerine nisbetle anılır. Bu kurala işaret eden bir rivayet için bkz. El-Hakîm en-Nisâbüri (ö. 405), *el-Müstedrek 'ala's-Sahîhayn*, (tahkik: Mustafa Abdülkadir Atâ), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, IV, 492, Hadis: 8375.

⁵ Mevlâ ve mevâlî için bkz. İsmail Yiğit, "Mevâlî", *DİA*, XXIX, 424-426.

⁶ Buhârî (ö. 256/869), *et-Târihu'l-kebir*, (nşr. Abdurrahman b. Yahya el-Yemâni v.dğr.), Haydarâbâd 1360.80/1941.60, V, 212; Zehebi, *Siyer*, VIII, 378-379, 381.

⁷ Hatib el-Bağdâdi (ö. 463/1070), *Târihu Bağdâd*, Kahire 1349/1931, X, 153; Zehebi, *Siyer*, VIII, 381.

⁸ İbnül-Cevzi, *age*, IV, 121.

onun Türklere benzerliğinin apaçık olduğunu, gömleğini çıkardığında göğsünde ve bedeninde çok fazla kıl görünmediğini belirtmektedir.⁹

Babası Ebu Hanife'nin dostlarından biridir. İbnü'l-Mübârek, Ebu Hanife'nin babasına kendisiyle ilgili iltifatkar sözler söylediğini bildirmektedir.¹⁰

Zehebî, ebeveyninin Hemedan'da oturması dolayısıyla, Abdullah'ın da zaman zaman onları ziyaret edip saygı ve sevgi gösterdiğinden bahsetmektedir.¹¹

Babası hakkında şu rivayet nakledilir:

- Babası, uzun zaman bir bahçe sahibinin yanında çalışır. Bir gün bahçe sahibi gelir ve kendisinden tatlı bir nar getirmesini ister. O da gidip bir nar koparıp getirir. Bu nar ekşi çıkar. Efendisi, ben tatlı istiyorum, sen ekşi nar getiriyorsun diyerek ona çıkışır ve tatlı nar getirmesini ister. Sonra gidip bir başkasını koparıp getirir ancak yine ekşi çıkar. Bu üç kere böyle tekrarlanır. Efendisi, sen tatlı narı ekşisinden ayıramıyor musun?, der. O da ayıramadığını söyler. Nasıl olur deyince, ben hiç nar yemedim ki tadını bileyim, diye cevap verir. Efendisi hayretle neden yemediğini sorar. Sen bana ye diye izin vermedin, der. Onun bu tavrı efendisinin hoşuna gider ve onu kendi kızıyla evlendirir. İşte Abdullah bu kızın çocuğudur. Onda babasının bereketi neşv ü nemâ bulmuştur.¹²

Bu ve benzeri menkıbelerin gerçekliğini tespit edebilmek pek mümkün gözükmemektedir. Ancak bu rivayetlerden hareketle şunu söyleyebiliriz ki, İslam'ın helal-haram ve kul hakkı konusundaki düsturları Horasan bölgesi ahalisini çok etkilemiştir. Aynı zamanda bu menkıbeler, dilden dile dolaşmak suretiyle, bölge halkının din anlayışını şekillendirmede çok önemli fonksiyon icra etmiştir.

Çocukluğu

Abdullah İbnü'l-Mübârek'in çocukluğu, Ebü Müslim Horasânî'nin Emeviler'e karşı isyana giriştiği yıllara (h. 130/747) rastlar. Bu sırada o 11-12 yaşlarındadır. Abbasiler, taraftarlarını siyah bayrak altında topladıkları için¹³ Emevî-Abbâsî çekişmesinde Abbâsîlerin yanında yer alan Ebu Müslim Horasânî de Mervli hemşerilerinden siyah elbiseler giyinmeleri istemiştir. Bunun üzerine bütün Merv halkı gibi Abdullah İbnü'l-Mübârek ve ailesi de siyah elbiseler giyinmiştir.¹⁴

Çocukluğunda bir süre Küttâb'a¹⁵ gitmiş, başarılı bir öğrenci olarak dini eğitim almıştır. Bir arkadaşının anlattığına göre, öğrencilik yıllarında İbnü'l-Mübârek, uzunca bir hutbeyi dinledikten sonra, arkadaşına bu hutbeyi ezberlediğini söyler. Cemaatten biri hadi öyleyse oku deyince o da okur.¹⁶

Sonraki yıllarda uzun süre öğrenimine ara verdiği anlaşılmaktadır.¹⁷ Bu süre içerisinde babasının yanında ticaretle uğraşmış olmalıdır.

Gençliği

Oldukça hareketli bir gençlik dönemi yaşamıştır. Gençlik yıllarında zevk ve eğlenceye düşkün iken sonradan ilme ve dine yönelmiştir.

Anlatıldığına göre gençliğinde müzik, eğlence ve nebiz¹⁸ denilen içkiye düşkündür. Bir seferinde arkadaşlarıyla beraber bir elma bahçesine girerler. Yiyip, içip eğlendikten sonra kendilerinden geçerler. Seher

⁹ İbnü'l-Cevzi, *age*, IV, 121. (el-Hasan'ın, bu fizikî özellikleri Türklerin ortak özellikleri olarak gördüğü anlaşılmaktadır.)

¹⁰ Zehebî, *Siyer*, VIII, 381-382;

¹¹ Zehebî, *Siyer*, VIII, 381

¹² İbn Hallikan (ö. 671/1282), *Vesfeyât*, (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1968-72, III, 32. Bu olayın bir benzeri İbrahim b. Edhem hakkında da anlatılır. Bkz. İbnü'l-Cevzî, *age*, IV, 137.

¹³ Mustafa Fayda, "Emeviler Devri", *DGBİT*, II, 431.

¹⁴ Zehebî, *Siyer*, VIII, 382

¹⁵ Küttâb için bkz. Ahmet Çelebi, *İslamda Eğitim Öğretim Tarihi*, (Terc: Ali Yardım), İstanbul 1983, 33-38; M. Mahfuz Söylemez v.d., *Emeviler Dönemi Bilim, Kültür ve Sanat Hayatı*, Ankara 2003, 57-59.

¹⁶ Bağdâdî, *Tarihu Bağdat*, X, 165-166; Zehebî, *Siyer*, VIII, 393.

¹⁷ Onun yirmi yaşında ilme yöneldiği nakledilir. Bkz. Zehebî, *Siyer*, VIII, 379.

¹⁸ Nebiz kuru üzüm, kuru hurma, arpa ve darı gibi maddelerden elde edilen bir çeşit içkidir. Hanefiler bu tür içeceklerin sarhoşluk vermediği takdirde haram olmayacağı görüşündedirler. Bkz. Mustafa Baktır, "İçki", *DİA*, XXI, 460. Nebiz sonraki asırlarda Maturidiler tarafından itikadi bir mesele olarak ele alınmıştır. Nesefî akaidinde "Nebiz (denilen içki

vakti bir miktar ayılınca tekrar saz çalmaya teşebbüs ederler. İyi bir saz ustası olan İbnü'l-Mübârek ne kadar uğraşırsa da bir türlü sazından ses çıkaramaz. İçine düştüğü bu durumdan dolayı pişmanlık duyar, ilim öğrenmeye ve ibadete yönelir.¹⁹

Bir başka rivayete göre ise o, gençliğinde bir cariyeye vurgundur. Bir akşam sarhoş arkadaşlarıyla bir araya gelir. Sonra onlardan birini yanına alarak cariyenin evinin duvarının dibine gider. Evin damına çıkan cariyeye ile sabaha kadar birbirlerine bakışırlar. Sabah ezanı sesini duyan Abdullah, henüz yatsı ezanı okunuyor sanır. Ortalık ağıncıca işin gerçeğini anlar. Bu onun için bir uyarı olur. Kendi kendine şöyle der: "Bütün gece boyu heva ve hevesine uyararak usanmadan, bıkmadan ayakta durdum. Şayet bir imam namazda uzun bir süre okusaydı (camide fazla bekletti diye) deli divane olurdu. Bu dava karşısında şimdi senin mümin ve müslümanlığın nerede kaldı? Söyle bakalım!"²⁰

Bu rivayetler Abdullah İbnü'l-Mübârek'in gençlik yıllarındaki hali ile ilme yöneldikten sonraki durumu arasındaki uçurumu ifade etmesi yanında, o yıllarda Merv'deki sosyal yapıyı aksettirmesi bakımından da önem taşımaktadır.

Sonraki yıllarda iyi bir binici ve savaşçı oluşuna²¹ bakılırsa, onun gençlik yıllarında kılıç kuşanmayı ve ata binmeyi de öğrendiğine hükmedebiliriz.

Bütün ömrü ilim, ticaret, ibadet ve cihadla geçen Abdullah İbnü'l-Mübârek, h. 181/m. 797 yılı ramazan ayının on günü geçtikten sonra, bir gazadan dönerken Musul'a bağlı Hîf'te vefat etmiştir.²² Onun vefat haberini duyan Harun er-Reşid bugün alimlerin efendisi öldü demiştir.²³ İbn Hallikan (ö. 681/1282) kabrinin zahir olduğundan ve ziyaret edildiğinden bahsetmektedir.²⁴

İLMİ HAYATI

Her ne kadar o, çocukluğunda bir miktar dini eğitim görsede asıl ilme yönelişi 20 yaşından sonra olmuştur.²⁵ Kendisinden nakledildiğine göre, içlerinde İbrahim b. Ethem (ö.187/803)'in de bulunduğu 60 gençle birlikte ilim öğrenmek için yola çıkmış²⁶ Irak, Hicaz, Şam, Mısır, Yemen gibi beldeleri dolaşarak zamanının alimleriyle görüşmüş ve onlardan istifade etmiştir.²⁷ Ahmed b. Hanbel'e göre o, ilim öğrenme konusunda emsalsizdir.²⁸

Onun ilmî, dinî ve ahlâkî özellikleriyle ilgili oldukça iltifatkar ifadeler bulunmaktadır. Zamanının önemli isimlerinden müteşekkil bir cemaat toplanır ve İbnü'l-Mübârek'in takdire şayan özelliklerini şöyle sıralarlar: "İlim, fıkıh, edeb, nahiv, lügat, zühd, fesahat, şiir, kıyamü'l-leyl, ibadet, hac, gaza, şecaat, binicilik, kuvvet, kendisini ilgilendirmeyen şeyleri terk, insaf ve arkadaşlarına muhalefet azlığı."²⁹

İbnü'l-Mübârek çağının hemen bütün dinî ilimlerini tahsil etmiş ve bu ilimlerin her birinde imam/önder kabul edilmiştir. Onun "İlimde câmi"³⁰ olduğu, hadis, fıkıh, Arapça, eyyâmü'n-nâs, şecaat, sehâ, ticaret, firkalar arasında muhabbet gibi ilim ve hasletleri şahsında topladığı rivayet edilir.³¹

Kur'an'ı anlamının yolunun ilim öğrenmekten geçtiği düşüncesinde olan İbnü'l-Mübârek, namaz kılacak kadar Kur'an okumayı bilen bir kimsenin, Kur'an'ı anlamayı sağlayacak *ilimle uğraşmasını* öğütler.³²

nevin)i haram saymayız." ifadesi geçer. Bkz. Ömer Neseî, *Akaid Metni*, (çev: Süleyman Uludağ), (Kelabazi, Doğu Devrinde Tasavvuf adlı eserin içinde), İstanbul 1979, 255.

¹⁹ Abdülaziz b. Şah Velîyyullah Dehlevî, *Büstanul Muhaddisin*, (Çev: Ali Osman Koçkuzu), Ankara 1986, 115.

²⁰ Hucvirî, *age*, 192

²¹ Zehebi, *Siyer*, VIII, 397

²² İbn Sa'd, *et-Tabakat*, VII, 372; İbnül-Cevzi, *age*, IV, 130; Zehebi, *Siyer*, VIII, 411, 418, 419; Dehlevî, *age*, 116. Hîf, Enbar'ın yukarısında Fırat nehri kenarında bir şehirdir. Fırat nehri bu iki şehri birbirinden ayırır. Bkz. İbn Hallikan, *age*, III, 34.

²³ Zehebi, *Siyer*, VIII, 418.

²⁴ İbn Hallikan, *age*, III, 34.

²⁵ Zehebi, *Siyer*, VIII, 379.

²⁶ Bu topluluk içerisinde kendisinden başka ilimle uğraşan olmamıştır. Ebu Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*, Beyrut 1387/1967, VII, 369.

²⁷ İbn Sa'd, *age*, VII, 372.

²⁸ Zehebi, *Siyer*, VIII, 397.

²⁹ Zehebi, *Siyer*, VIII, 397.

³⁰ Zehebi, *Siyer*, VIII, 383.

³¹ Zehebi, *Siyer*, VIII, 383.

Hadis

Hadislerin tedvin ve tasnif edilmesi İbnü'l-Mübârek zamanının en önemli ilmi faaliyetleri arasındadır. Bu uğurda o, uzun ve meşakkatli yolculuklara çıkmıştır.³³ Gittiği yerlerde pek çok önemli simadan hadis dinlemiş (semâ' etmiş), pek çok kimse de kendisinden hadis almış (tahammül etmiş) ve yazmıştır.³⁴

Horasan bölgesinde hadis tedvin eden alimlerin ilki olarak bilinir.³⁵ Hadis toplamadaki gayret ve titizliği dolayısıyla, onun muhaddisler arasındaki konumu, Hz. Peygamber'in sair insanlar arasındaki konumuna benzetilmiştir.³⁶

Abdullah İbnü'l-Mübârek evinde oturup hadisle uğraşmayı Hz. Peygamber ve ashabıyla birliktelik olarak değerlendirmiştir. Kendisine evde sıkılmıyor musun diye sorulduğunda, "Nebi (sas) ve ashabi ile birlikteyken nasıl sıkılırım!", diye cevap vermiştir.³⁷ Namazlardan sonra niçin bizimle beraber olmuyorsun denilmesi üzerine de, "Ben sahabe ve tabiin ile oturuyorum. Onların kitaplarına ve eserlerine bakıyorum. Sizinle ne yapayım. Siz insanları çekiştiriyorsunuz." demiştir.³⁸ Bu ünsiyet ve muhabbet onu, sahabeye yarışacak bir mertebeye taşımıştır. İbn Uyeyne onun hakkında, belki başka hiçbir müslümana nasib olmayan şu hüsn-i şehadetini dile getiriyor: "Sahabenin ve İbnü'l-Mübârek'in durumuna baktım. Onların Nebi (SAS) ile birlikte sohbet etmeleri ve gaza etmeleri dışında ondan üstün bir taraflarını görmedim."³⁹

Dört bin kadar râvî ile görüşen İbnü'l-Mübârek'in bunların ancak bininden hadis rivayet ettiği nakledilir.⁴⁰ Hadiste isnada çok önem vermiş, "Bana göre isnad, dinin ayrılmaz bir parçasıdır. Eğer isnad olmasaydı, her isteyen istediği gibi rivâyet ederdi. İşte bu gibilere: 'Sen bu sözü kimden duydun?' denince, olduğu yerde susar kalır!..." demiştir.⁴¹ Onun 20 bin civarında hadis yazdığı söylenir.⁴²

Mesaisinin büyük bölümünü hadise tahsis etmiş bulunan İbnü'l-Mübârek, gerekli durumlarda re'ye de başvurulmasını öğütlemiştir.⁴³ Onun zamanında Merv halkının yarısı ehl-i hadise tabi oluyor, ehl-i hadisin ardından gidiyordu. Diğer yarısı re'ye uyuyor ve ehl-i re'yin yolunda yürüyordu.⁴⁴ Her iki gruba da muvafakat etmesi sebebiyle Merv ahali kendisine "Râdiyu'l-ferîkayn" (iki grubu da memnun eden zât) ismini vermişlerdir. Merv'de iki ribat (tekke) yaptıran İbnü'l-Mübârek birini ehl-i hadise, diğerini ehl-i re'ye tahsis etmiştir. Bu iki ribat sonraki yıllarda da varlığını muhafaza etmiş, bu çerçevede ilmi faaliyetlerini sürdürmüştür.⁴⁵

Fıkıh

İbnü'l-Mübârek fıkıh ilmi açısından da önemli isimlerden biridir. Hayatta bulunduğu yıllarda insanların en fakihî olarak nitelendirilir.⁴⁶

Ebu Hanife'nin öğrencilerindedir.⁴⁷ Ebu Hanife'nin fıkhındaki usulünü anlatan meşhur rivayet de ondan nakledilmiştir. Rivayet şöyledir:

"Peygamberden gelen bir şeyin başımız gözümüz üstünde yeri vardır. Bir konuda sahabilerin muhtelif görüşleri veya fetvaları varsa, onlar arasından beğendiğimizi tercih ederiz; fakat tamamen onların görüşlerinin

³² Ebû Nuaym, *age*, VIII, 165.

³³ Zehebi onun 140 civarında yolculuğa çıktığından bahsetmektedir. bkz. Zehebi, *Siyer*, VIII, 379-380.

³⁴ İbn Sa'd, *age*, VII, 372. Hadis öğrendiği üstadlarının ve kendisinden hadis alanların bir listesi için bkz. Zehebi, *Siyer*, VIII, 379-380.

³⁵ Râmahürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl Beyne'r-Râvî ve'l-Vâî*, (nşr: Muhammed Accâc el-Hatîb), Beyrut 1391/1971, 611-614; Ali Yardım, *Hadis I*, 46; Raşit Küçük, "Abdullah b. Mübârek", *DİA*, I, 123.

³⁶ Zehebi, *Siyer*, VIII, 384.

³⁷ Zehebi, *Siyer*, VIII, 382.

³⁸ Zehebi, *Siyer*, VIII, 398.

³⁹ Bağdâdî, *Tarihü Bağdat*, X, 163; İbnü'l-Cevzi, *age*, IV, 124; Zehebi, *Siyer*, VIII, 390.

⁴⁰ Dehlevî, *age*, 114.

⁴¹ Müslim, *el-Câmiu's-Sahih*, Mukaddime kısmı; Tirmizî, *Sünen*, XIII/307; Hatîb, *Şerefü Ashâbi'l-Hadis*, 41; Ali Yardım, *Hadis I*, İzmir 1984, 164.

⁴² Bağdâdî, *age*, X, 164; Zehebi, *Siyer*, VIII, 391.

⁴³ Ebû Nuaym, *age*, VIII, 165; Zehebi, *Siyer*, VIII, 398.

⁴⁴ Hucviri kendi zamanında da durumun hala öyle olduğunu bildirmektedir. Hucviri, *age*, 193.

⁴⁵ Hucviri, *age*, 193.

⁴⁶ Bağdâdî, *age*, X, 164; Zehebi, *Siyer*, VIII, 391.

⁴⁷ Hucviri, *age*, 193; Zehebi, *Siyer*, VIII, 409.

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASININ İSLAMİYETE KATKILARI SEMPOZYUMU

dışına çıkmayız. Tâbiilere gelince, biz de onlar gibi insanız; onlar nasıl ictihad yapmışlarsa biz de öyle ictihad yaparız.”⁴⁸

Kendisi gibi mevaliden olan Ebu Hanife’yi çok seven ve sayan İbnü’l-Mübârek her fırsatta onun görüşlerini ve fetvalarını anlatır. Bir defasında Suriyeli fakih Evzâî ona “Kufe’de çıkan ve Ebu Hanife denilen bu bidatçı da kim?” diye sorar. İbnü’l-Mübârek bu soruya cevap vermez. Ama gayet ince ve zor meseleleri ortaya atıp izah eder. Bu çözümler Evzâî’nin hoşuna gitmiş olacak ki “Bu fetvaları veren kim?” diye, sorar. İbnü’l-Mübârek, Irak’ta gördüğüm bir üstad” diye cevap verir. Evzai, “O adam üstadların en şerefli, git onunla daha çok görüş” der. Bunun üzerine İbnü’l-Mübârek, “İşte o adam Ebu Hanife’dir.” der. (...) Daha sonra ondan Ebu Hanife’nin görüşlerini öğrenen Evzai “O bana anlatılanlardan çok farklı, bambaşka biri imiş.” der.⁴⁹

Ebu Hanife’nin vefatından sonra, İmam Malik’in ders halkasına katılan İbnü’l-Mübârek bu iki imamın görüşlerini birleştiren bir yol izlemiştir. Genellikle Hanefilerden sayılmakla birlikte bazı Malikî tabakât kitaplarında da kendisine yer verilmiştir.⁵⁰

Rivayete göre, bir gün Abdullah İbnü’l-Mübârek, İmam Malik’in meclisine gelir. İçeri girmesi için izin istenir. İmam Malik buna izin verir ve onu karşılayarak yanı başına oturtur. Sonra derse geçilir. Bir mesele geçince Malik “Bu konuda sizin mezhebınız ne der?” veya “Siz ne dersiniz?” diye sorar. Abdullah da cevaplamaya çalışır. Dersten sonra Abdullah ayrılır. İmam Malik onu beğendiğini ifade eder ve “Bu Horasan’ın fakih İbnü’l-Mübârek’tir” der.⁵¹

Abdullah İbnü’l-Mübârek fıkhi sadece bir fetva meselesi olarak görmemiş, ahlak, edeb ve takva ile birlikte ele almıştır. Onun hayatında bunun pek çok örneğine tesadüf edilir.

Bir yolculukta, dostlarıyla birlikte bir arkadaşına uğrar. Ona bekarlıktan yakını ve kendisine bir cariye satın almasını ister. Arkadaşı isteğini yerine getirir. Ancak Abdullah gerdek gecesi cariyeye elini sürmez. Durumdan haberdar olan arkadaş bu sebebin sorunca Abdullah, cariyeye birlikte olacağı anda kendisiyle aynı durumda olan arkadaşlarını hatırladığını, onların mahrum oldukları bir arzuya erişmekten sakındığı için böyle yaptığını söyler.⁵²

Abdullah İbnü’l-Mübârek dostlarıyla beraber hacc yolculuğundadır. Hizmetçilerden birinin yanında bir kekligi vardır. Keklik yolda ölür ve bir çöplüğe atılır. Çöplüğün yanındaki kulübeden bir kız, kimsenin görmeyeceği bir anı yakalamak için başını uzatıp geri çekmektedir. Bunu fark eden Abdullah, görmezlikten gelerek ona bu fırsatı tanır. Kızcağız bir örtüye bürünmüş vaziyette dışarı fırlar ve ölü kekligi kapıldığı gibi tekrar kulübeye döner. Abdullah hizmetçisine atından inip kızı çağırmasını söyler. Kız dışarı çıkınca ona olan biteni sorar. Cevap şöyledir: “Bu kulübede biz, iki kız kardeş, yalnız başımıza kaldık. Babamız varlıklı bir adamdı ancak zulüm gördü ve öldürüldü, malları da gasp edildi. Biz de ölü etinin helal sayılacağı duruma düştük. Bu örtüden başka hiçbir şeyimiz yok. Ben örtününce kardeşim açıkta kalıyor, o örtününce ben. Bu örtü hem elbisemiz, hem yatağımız, hem de yorganımız...” Abdullah, “Sizi görüp gözetecek kimse yok mu?” diye sorar. Kız, “Yok” cevabını verir. Bunun üzerine yanındaki gence “Mallarımızı bu kıza verin” diye emreder. Para işlerine bakan vekile de “Kaç paramız var?” diye sorar. Bin dinar paraları vardır. Vekile “Merv’e dönüş için 20 dinarını ayır, geri kalanını kızcağızın eteğine doldur” der. Niçin geri döndükleri sorulunca şu ibretamiz cevabı verir: “Bu yaptığımız bu seneki haccımızdan daha efdaldir.”⁵³

⁴⁸ İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-Muvakka'in*, Delhi 1313-14, II, 218; Abdülkadir Şener, *İslam Hukuku Dersleri I*, İzmir, 1987, 83.

⁴⁹ Şihâbüddîn Ahmed b. Hacer el-Heytemî (ö. 974/1566), *el-Hayratü'l-Hisan fi Menâkibi'l-İmâmi'l-Azam Ebî Hanîfe*, (tah: Halil el-Meys), Beyrut 1983, 46; *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, IV, 279.

⁵⁰ Dehlevi, *age*, 115

⁵¹ Zehebi, *Siyer*, VIII, 420;

⁵² İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX, 61-62. İbnü’l-Mübârek’in mut’a nikahını haram saydığı da nakledilir. Bkz. Ebû Nuaym, *age*, VIII, 166

⁵³ İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX, 63; İbn Kesîr, *el-Bidaye*, X, 184. Bu rivayetle ilgili M. Sait Hatiboğlu hocanın değerlendirmesi şöyledir: “Günümüzden 1200 sene önce yaşanmış bu ibret dolu hadisenin baş kahramanını rahmetle anıyor ve bu davranışı, İslam dünyasında hâlen semt pazarı artıklarından evine azık derleyenlerin az olmadığı biliniyor. Hatiboğlu, “İlk Sufilerin Hadis/Sünnet Anlayışları Üzerine”, *İslâmîyât*, c: 2, sa: 3, temmuz-eylül 1999, 13-14.

Kelam

Abdullah İbnü'l-Mübârek'in itikadî bakımından da Sünnî bir yol izlediğini belirten rivayetler bulunmaktadır. Bunlara göre o Cehmiyye'nin Allah telakkisine, Mutezile'nin Kur'an'ın mahluk olduğuna dair görüşüne ve Mürcie'nin iman-amel ilişkisine dair görüşüne karşı çıkmıştır.⁵⁴

Yukarıda onun büyük bir muhaddis olmakla birlikte re'ye de değer verdiğinden, ehl-i re'yin büyük temsilcilerinden biri sayılan Ebu Hanife'nin görüşlerini benimsediğinden ve öğrencilerinden biri olduğundan bahsetmiştim. İbnü'l-Mübârek, takip ettiği itikadi yol itibarıyla de Ebu Hanife ile aynı düşünce ve kaderi paylaşmış; bazı görüşlerinden dolayı mürciilikle suçlanmıştır.

*Hatırlanacağı gibi kaynaklarda mürcienin tanımı yapılırken daima iki husus esas alınmıştır. Birincisi; Hz. Ali ve Osman hakkında verilecek hükmü Allah'a bırakarak onların iman ve küfürlerine şahitlik edilmemesi, ikincisi ise bütün büyük günah sahiplerinin durumunun Allah'a bırakılarak cennetlik veya cehennemlik olduklarına şهادette bulunulmaması ve Allah'ın dilerse onları affedeceği, dilerse azab edeceği hususudur”.*⁵⁵

Ebu Hanife, bu ve benzeri konularda mürcieye karşı çıkmadığı gibi eserlerinde bu fikirleri sistemli bir şekilde ele alarak izah etmeye çalışmıştır. Ancak mürcii ismi hariciler tarafından ihdas edildiği için, kendisine mürcii denilmesine karşı çıkmıştır.⁵⁶

Abdullah İbnü'l-Mübârek de büyük günah işleyen kimseyi imandan çıkmış saymadığı için mürciilikle suçlanmıştır.⁵⁷ Ancak, Ebu Hanife gibi, o da mürcii olduğuna dair iddialara şiddetle karşı çıkmıştır. “Şeyban senin mürcii olduğunu söylüyor”, denilince şöyle cevap vermiştir: “Şeyban yalan söylemiş. Ben mürcieye üç şeyde muhalefet ettim. Onlar imanın söz olup amel olmadığını öne sürüyor. Ben hem söz hem amel olduğunu söylüyorum. Onlar namazı terk edenin küfre düşmeyeceğini iddia ediyor. Ben küfre düşeceğini söylüyorum. Onlar imanın çoğalıp azalmayacağını söylüyor. Ben ise artıp eksilebileceğini söylüyorum.”⁵⁸

Öyle anlaşılıyor ki, o yıllarda istenmeyen fırka ilan edilen mürcieye karşı söylediği, en az mürcieninki kadar tartışma götürür bu sözleri, onun kendisini temize çıkarması için yeterli görülmüştür.

Onun ilmi kişiliğinin daha başka yönleri üzerinde durmak da mümkündür.⁵⁹ Ancak biz bu tebliğ çerçevesinde bu kadarını zikretmekle yetiniyor ve onun zâhid kişiliğine ve zühhd anlayışına geçmek istiyoruz.

ZAHİDLİĞİ

Abdullah İbnü'l-Mübârek, büyük bir âlim olduğu kadar, aynı zamanda örnek ve önder zahidlerden biridir. Hucvirî, onu sufi imamlardan biri olarak sayar.⁶⁰ O, zahidler kervanının sıradan bir üyesi değildir. Zahidliğin İslamî sınırlarını iyi tesbit etmiş ve sağlıklı bir dindarlığın temellerini atmış manevî bir mimardır.

Hayatının önemli bir bölümü hadis toplamakla geçen Abdullah İbnü'l-Mübârek, zühde dair hadislerle daha fazla ilgi duymuş ve bunları müstakil bir kitapta toplamıştır. “*Kitâbü'z-Zühd ve'r-Rekâik*” adlı eseri, bu konuda kaleme alınan müstakil eserlerin ilklerindedir.⁶¹ Onun, *Kitâbü'r-Rikâk*'ı okurken hıçkırığa hıçkırığa ağladığı, bu durumdayken hiç kimsenin ona bir şey sormaya cesaret edemediği nakledilir.⁶²

⁵⁴ Zehebi, *Siyer*, VIII, 401-405; Abdülvehhab eş-Şa'rânî (ö. 973/1563), *Levâkihu'l-Envâr fî Tabakâti'l-Ahyâr (et-Tabakatü'l-Kübra)*, Kahire ty., 52.

⁵⁵ Kutlu, *İlk Gelenekçiler*, 58.

⁵⁶ Ebu Hanife'nin mürciiliği için bkz. Sönmez Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, Ankara 2000, 202-211.

⁵⁷ Sönmez Kutlu, *İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*, Ankara 2000, 144.

⁵⁸ Abdülvehhab eş-Şa'rânî, *age*, 52.

⁵⁹ İbnü'l-Mübârek, Arap dili ve edebiyatı açısından da önemli bir isimdir. Bkz. Zehebi, *Siyer*, VIII, 397. Şiirleri üzerine çalışmalar da yapılmıştır. Bkz. Mücâhid Mustafa Behcet, “Şi'rü'l-İmam el-Mücâhid Abdull İbnü'l-Mübârek”, *Mecelletü Ma'hed'il-mahtütâti'l-Arabiyye*, XXVII, Kuveyt 1983, I, 9-72; II, 455-501. Eserleri için bkz. Raşit Küçük, *agmad.*, 123-124.

⁶⁰ Hucvirî, *age*, 192.

⁶¹ Ali Yardım, *Hadis I*, 17. Onun bu eseri dilimize de çevrilmiştir. Bkz. Abdullah İbnü'l-Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd ve'r-Rekâik Zahidlik ve İncelikleri*, (Terc: M. Adil Teymur), İstanbul 1992. İbn Teymiyye, Hilyetü'l-Evliya'yı zühhd konusunda yazılan eserlerin en iyisi olarak niteler. Fakat İmam Ahmed ile İbn Mübârek'in Kitâbü'z-Zühd'ünü Hilye'den daha sahih bulur. İbn Teymiyye, *Mecmua Fetava-yı Şeyhulislam Ahmed b. Teymiyye*, (Riyad 1381), XVIII, 71; Abdülkerim Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risalesi*, (Haz: Süleyman Uludağ), İstanbul 1991, Çevirenin Önsözü, 49.

⁶² Bağdâdî, *age*, X, 167; Zehebi, *Siyer*, VIII, 394;

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASININ İSLAMİYETE KATKILARI SEMPOZYUMU

O yıllarda zahidlik, samimi dindarlığı ifade eden genel bir isimlendirmeydi. Zühd denilince iyi bir müslümanda bulunması gereken manevî ve ahlakî özelliklerin hemen hepsi kastediliyordu.⁶³ İbnü'l-Mübârek, gerek yaşantı ve sözleriyle gerekse kaleme almış olduğu eserleriyle, bu alanda hatırı sayılır bir miras bırakmıştır.

Yine o yıllarda teşekkül etmekte olan tasavvuf hareketi, ilk zahidlerin belirlediği ve benimsediği manevî ve ahlakî özellikleri bütünüyle sahiplenmiş ve kendi bünyesi içerisinde yaşatmaya çalışmıştır. İbnü'l-Mübârek, mutasavvıfların kendilerine örnek edindiği, söz ve davranışlarına sık sık atıfta bulunduğu, hatta çoğu zaman kendilerinden biri olarak gördüğü bir şahsiyettir. Herhangi bir tasavvuf eseri incelendiğinde bir çok konuda onun söz ve davranışlarına atıfta bulunulduğu görülür.⁶⁴

Şimdi de onun zühd ve tasavvuf açısından önem arz eden bazı görüş ve uygulamalarından bahsetmek istiyorum.

Edeb

Edeb konusu zühd ve tasavvufun ayrılmaz bir parçasıdır. Hatta tasavvufun bir edeb ve ahlak ilmi olarak ortaya çıktığı da söylenir. Nitekim bazı sufiler tasavvufu "*Edebten ibarettir.*" diyerek tanımlamıştır.⁶⁵

İbnü'l-Mübârek de edebe çok önem vermiş ve edebi ilimden bile öncelikli bir mesele olarak görmüştür. "*Biz çok ilimden ziyade az edebe muhtacız.*"⁶⁶ sözü ona aittir. Ona göre edeb "*Nefsini bilmektir.*"⁶⁷ ve "*Neredeyse dinin üçte biridir.*"⁶⁸

Tevazu

Merv'de herkes tarafından tanınan ve evi ziyaretçilerle dolup taşan İbnü'l-Mübârek fırsat buldukça sıradan bir insan olarak şöhretten uzak bir hayat sürmeye çalışmıştır.

Yolculuklarından birinde Kufe'ye gelir ve küçük bir eve yerleşir. Kendi halinde yaşamaya başlar. Merv'deki durumunu bilen bir arkadaşı bu durumdan sıkılıp-sıkılmadığını sorar. Ona şöyle cevap verir:

"Ben senin görmek istediğin şeyden dolayı Merv'den kaçtım. Senin, benim için kerih gördüğün şeyden dolayı burada olmak istedim. Merv'de iken bir iş olduğunda bana gelirler veya bir mesele olduğunda İbnü'l-Mübârek'e sorun derlerdi. Ben işte burada bundan dolayı huzur/afiyet içerisindeyim."⁶⁹

Yine bu arkadaşı şöyle anlatıyor: "Bir gün İbnü'l-Mübârek ile beraberdim. Bir su başına geldik. İnsanlar oradan su içiyorlardı. İçmek için yaklaştı. İnsanlar onu tanımadı. Onu sıkıştırdılar ve iteklediler. Çıkınca şöyle dedi: İşte hayat böyle..."⁷⁰

Çeşme başında itilip kakılan ve "İşte hayat böyle!" deyip geçen bu alim ve zahidin, savaş meydanlarında bileği bükülemeyecek kadar güçlü bir bünyeye sahip olduğu göz önünde bulundurulursa, onun tevazuu daha iyi anlaşılır. Nefsine karşı girdiği büyük cihadla, düşmana karşı girdiği küçük cihadı ömrünün sonuna kadar sürdürmüş ve her ikisinin de üstesinden gelmiştir.

Mücahede

İbnü'l-Mübârek örnek ve önder bir alim olduğu kadar savaş meydanlarının gizli kahramanıdır. Defalarca Anadolu'ya düzenlenen akımlara katılmış ve en zor anlarda büyük hizmetler görerek kayıplara karışmıştır.

Onun savaş meydanlarındaki kahramanlığını anlatan bir rivayeti özetle aktarmak istiyorum:

- Abdullah İbnü'l-Mübârek, Bilâd-ı Rûm'a, Tarsus'a yapılan savaşlardan birine katılır. Yolda düşmanla karşılaşılır. İki taraf karşılıklı saf tutarlar. Düşman taraftan güçlü kuvvetli bir Rûmî savaççı meydana çıkar ve mübareze etmek ister. Karşısına çıkan ilk rakibi hemen öldürür ve yine mübarezeye devam etmek ister. Bu şekilde tam 6 müslüman savaççıyı öldürür. Artık karşısına kimse çıkmayınca iki taraf arasında kasılarak ve

⁶³ Abdulkerim Kuşeyri, *Tasavvuf İlimine Dair Kuşeyri Risalesi*, (Haz: Süleyman Uludağ), İstanbul 1991, 111.

⁶⁴ Mesela bkz. Kuşeyri, *age*, 115, 243, 251, 255, 266, 269, 274, 286, 294, 297, 311, 419, 444, 458, 480, 504, 578.

⁶⁵ Ethem Cebecioğlu, "Prof.Dr. Nicholson'ın Kronolojik Esaslı Tasavvuf Tarifleri", *AÜİFD*, Ankara 1987, XXIX, 391.

⁶⁶ Kuşeyri, *age*, 458. Abdullah b. Mübârek bu sözle ilmi önemsizliğini değil, edebin öncelikli olduğunu ifade etmektedir.

⁶⁷ Kuşeyri, *age*, 458.

⁶⁸ İbnü'l-Cevzi, *Sıfatü's-Safve*, IV, 128;

⁶⁹ İbnü'l-Cevzi, *age*, IV, 121.

⁷⁰ İbnü'l-Cevzi, *age*, IV, 121.

meydan okuyarak dolaşmaya başlar. Bu sırada Müslümanlar arasından biri atını mahmuzlayarak onun karşısına çıkar. Uzun bir mücadeleden sonra Rûmî savaşıyı öldürür. Bu sefer o mübareze devam etmek ister ve karşı taraftan tam 6 kişiyi öldürür. Karşısına artık kimse çıkmayınca yine atını mahmuzlayarak saflar arasında gözden kaybolur. Bu güçlü, kuvvetli yiğit Abdullah İbnü'l-Mübârek'ten başkası değildir. Hiç kimseye fark ettirmeden yerine döner ve yarı başındaki arkadaşına kendisi hayatta olduğu müddetçe bu olayı kimseye anlatmamasını sıkı sıkı tenbih eder.⁷¹

Onun İslam ordularına örnek gösterilen bir menkıbesinden de bahsedilmektedir. Bir keresinde o yine iri yarı, güçlü-kuvvetli bir düşman askeriyle mübareze tutuşur. Rakibi ibadet vaktinin geldiğini söyler ve ibadet etmek için izin ister. O da izin verir. Ancak rakibinin güneşe taptığını görünce ona kızar ve kafasını uçurmak için kılıcına davranır. Ancak birden "Ahde vefa ediniz, şüphesiz ki, kişi verdiği sözden mesuldür." (İsra, 17/34) ayetini hatırlar ve onu öldürmekten vazgeçer. Rakibi ibadetini bitirince olup bitenin sebebini sorar. İbnü'l-Mübârek de durumu izah eder. Bunun üzerine Mecusi: "Ne iyi Rab, düşmanı için dostunu takdir ediyor." der ve Müslüman olur.⁷²

Ticaret ve Cömertlik

Abdullah İbnü'l-Mübârek ticaret, mal, mülk ve servetle uğraşmayı zahidane bir tavırla birlikte yürütmeyi de başarmıştır.

Ticaretle uğraşan bir babanın çocuğu olan ve üstatları arasında bir tüccar da bulunan⁷³ Abdullah İbnü'l-Mübârek, ticarî bilgi ve birikimini en iyi şekilde değerlendirerek büyük bir servet edinmiştir. Onun 400 bin dirhem sermayesi olduğu⁷⁴ ve her yıl yüz bin dirhem kâr ettiği nakledilir.⁷⁵ Çalışıp kazanmaya değer vermiş, "El (emeği) ile çalışıp kazanmanın zilletini tatmayanda hayır yoktur.", "Kesbinde tefvîz-ı umûr ve tevekkülü zâyî etmedikçe, çalışmak kişiye zarar vermez."⁷⁶ demiştir.

Hayata atıldığı günden itibaren, sahip olduğu para ve serveti ilim, ibadet ve zühd yolunda harcamaktan çekinmemiştir.⁷⁷ Babasının ticaret yapması için verdiği 50 bin dirhemi hadis ilmi için harcayıp evine dönen İbn Mübârek, ne kazandığını soran babasına hadis yazdığı defteri göstermiştir.⁷⁸

O, hayatı boyunca, ticaretle de uğraşmış ve 100 bin dirhem tutarındaki yıllık gelirinin tamamını gerekli gördüğü yerlere harcamıştır. Bunlar içerisinde zamanının fukarası ve ilim talipleri öncelikli bir yere sahiptir. O, devrin sufilerinden Fudayl'a, "Sen ve arkadaşların olmasa ticaretle uğraşmazdım." demiştir.⁷⁹

İlim, ibadet ve zühdle meşgul olanlar için her türlü imkanını seferber etmiştir.

Anlatıldığına göre Tarsus'a çokça gelip giden İbnü'l-Mübârek, Rakka'da bir handa konaklıyordu. Orada hizmetini gören ve kendisinden hadis öğrenen bir genç vardı. Onun, 10 bin dirhem tutarındaki borcundan dolayı hapsedildiğini öğrenince, hemen alacaklısını buldu ve borcunu ödedi. Genç salıverilmesini sağladı. Alacaklıya, gencin borcunu kendisinin ödediğini hiç kimseye söylememesini tembih etti. O da Abdullah İbnü'l-Mübârek ölünceye kadar bunu hiç kimseye anlatmadı.⁸⁰

İbnü'l-Mübârek'in Merv'deki evi her gün, ilim ve ahlakta ileri gelen kimselerle dolar taşardı.⁸¹ Onları ağırlamak için elinden geleni yapardı. Evine yükler dolusu erzak gelirdi.⁸²

Muhaddis dostlarına tatlı/pelte pişirmesi için bir azatlı köle edinmesi⁸³ bu konudaki fedakarlığının derecesini göstermeye yeter sanırım. Alimlerden birine soruyorlar: "İbnü'l-Mübârek daha yaşlı olmadığı halde

⁷¹ Bağdâdî, *age*, X, 167; İbnü'l-Cevzi, *age*, IV, 128; Zehebi, *Siyer*, VIII, 394-395, 408-409.

⁷² Kuşeyri, *age*, 274.

⁷³ Zehebi, *Iber*, I, 281;

⁷⁴ İbn Kesir (ö. 774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut 1407/1987, X, 184.

⁷⁵ İbn Kesir, *age*, X, 184.

⁷⁶ Serrâc, *el-Lüma'*, 201.

⁷⁷ İbn Kesir, *age*, X, 184.

⁷⁸ Dehlevî, *age*, 114.

⁷⁹ Bağdâdî, *age*, X, 158; Zehebi, *Siyer*, VIII, 386;

⁸⁰ Bağdâdî, *age*, X, 159; İbnü'l-Cevzi, *age*, IV, 126; Zehebi, *Siyer*, VIII, 387;

⁸¹ İbnü'l-Cevzi, *age*, IV, 121.

⁸² Zehebi, *Siyer*, VIII, 409;

⁸³ Zehebi, *Siyer*, VIII, 410;

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASININ İSLAMİYETE KATKILARI SEMPOZYUMU

nasıl sizden daha üstün oldu?" Şöyle cevap veriyor: "Yanında Horasanlı gençlerle ve güzel elbiselerle geliyor, alimlere varıp onlara veriyor. Biz bunu yapamıyoruz."⁸⁴

SONUÇ

Sonuç olarak, Abdullah İbnü'l-Mübârek'in hayatından hareketle, sempozyum konumuz olan "Türk Dünyası'nın İslamiyet'e Katkıları" konusunda bazı kanaatlerimi sizinle paylaşmak istiyorum.

I. Türkler'in İslamiyet'e girişi denilince çoğunlukla oldukça geç tarihler hatıra gelmektedir. Oysa bu doğru değildir. Türkler'in İslamiyetle tanışmaları İslam ordularının Hulafa-yı Raşidin döneminde Horasan, Maverâünnehir, Toharistan bölgelerine ve Kafkaslara yaptıkları seferlerle başlamıştır.⁸⁵ Bu bölgelerde yaşayan halkın bazı yerlerde büyük bir bölümü, bazı yerlerde de önemli bir bölümü Türkler'den oluşuyordu.⁸⁶ Bu bölgelerin İslamlaşması denilince aynı zamanda Türklerin İslamlaşmasından bahsedildiği hatırdâ tutulmalıdır.

II. Türkler'in İslamiyet'e katkısı denilince de ilk asırlarda genellikle daha çok askerî ve siyasî alandaki katkıları gündeme gelmektedir. Bu da eksik bir yaklaşımdır. Yukarıda bahsettiğimiz bölgelerde yetişen âlim, âbid ve zâhidlerin önemli bir bölümü Türk olmalıdır. İslam'ı benimseyen topluluklar, genellikle Hz. Peygamber veya yakın çevresindekilerin isimlerini almışlar ve çocuklarına da bu isimleri vermişlerdir. Bu nedenle isimlerinden hareketle onların hangi millete mensup olduklarını tespit zorlaşmış ve hatta çoğu kere imkansızlaşmıştır. Abdullah İbnü'l-Mübârek bu konudaki istisnalardan biridir. Neredeyse ondan bahseden bütün kaynaklar babasının Türk olduğunu, bazı kaynaklar da hem anne hem de babasının Türk olduğunu belirtmektedir. İçlerinde İbrahim b. Edhem'in de bulunduğu 60 gençle birlikte ilim öğrenmek için yola çıktığını söyleyen Abdullah İbnü'l-Mübârek'in beraberindekiler içerisinde daha başka Türkler olması da muhtemeldir.

III. Abdullah İbnü'l-Mübârek'in hayatını ve görüşlerini tesbit maksadıyla incelediğimiz kaynak ve eserler, bölge insanının ve dolayısıyla Türkler'in İslam'ı nasıl benimsediği konusuna da ışık tutmaktadır. Her ne kadar bazı Araplar, fetih hadisesini siyasî ve ekonomik çıkar elde etme aracı olarak görmüşse de, bölge halkı işin siyasî ve ekonomik boyutunu dinî boyutundan ayrı değerlendirmeyi başarmıştır. Arap fatihlere karşı gerektiğinde pek çok konuda muhalefeti göze almışlar ve çoğunlukla dinî bir gereklilik gibi takdim edilen, ancak özü itibarıyla dinî olmayan bazı hususlara karşı çıkmışlardır. Emeviler için sonun başlangıcı sayılabilecek Ebu Müslim hareketinin, Horasan bölgesinde taraftar bulması bu açıdan manidardır. Bir din olarak ihtiyaç duydukları her şeyi İslam'da bulan Horasanlılar, h. II. asrın başlarından itibaren İslam dünyasının dinî, ilmî ve hatta siyasî hareketliliğini, kendi yaşadıkları bölgeye taşımışlardır. İslam dinine dört elle sarılmış, hak olduğundan kuşku duymadıkları bu dini hak ettiği yere taşıyabilmek için ellerinden gelen her türlü gayreti göstermiş; İslam'ı öğrenmek ve öğretmek için seferber olmuşlardır. Abdullah İbnü'l-Mübârek deyince de İslam'a adanmış bütün bir ömür; can, mal ve mesai hatıra gelmektedir.

IV. Mevalinin İslam'a sahip çıkması önceleri bazı Araplar arasında hoşnutsuzluğa sebep olmuştur. Meselâ **Abdullah b. Zeyd b. Eslem**, Abâdile vefat edince fikhın mevâlîye geçmesinden yakınır ve sadece *Medîne*'nin Kureyşli bir fakihle şereflendirilmesiyle tesellî bulur.⁸⁷ Hatta bazı çevrelerde mevali ehl-i kitaba denk görülür.⁸⁸ Ancak Abdullah İbnü'l-Mübârek dönemine gelindiğinde mevalinin İslamiyet'e katkısı itiraf edilir hale gelmiştir. Nitekim onun İslamiyet'e çeşitli alanlardaki katkısı Arap müelliflerce de takdir edilmiştir.

V. Mevali, tabii ki bunlar içerisinde önemli bir yer işgal eden Türkler, İslam'ın evrensel yorumu denilebilecek bir din anlayışının oluşmasına da büyük hizmet etmişlerdir. Horasan ve Maverâünnehir bölgesi coğrafi konumu, tarihî geçmişi ve toplumsal yapısı bakımından İslam'ın nâzil olduğu Hicaz bölgesi ve

⁸⁴ Zehebi, *Siyer*, VIII, 410;

⁸⁵ Bkz. Hakkı Dursun Yılmaz, *İslamiyet ve Türkler*, İstanbul 2000, 29-30.

⁸⁶ Örnek olarak Horasan bölgesinin toplumsal yapısı için bkz. Himmet Konur, "Horasan'ın İslam ve Tasavvuf Tarihine Katkısı", *DEÜİFD*, XXI, 7-8.

⁸⁷ Rivayet şöyledir: "Abâdile (Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Zübeyr ve Abdullah b. Amr b. El-As) vefat edince fikhî mevâlîye geçti. Mekke halkının fakihî Atâ b. Ebî Rebah, Yemen halkının fakihî Tâvîs, Yemâme halkınınki Yahya b. Ebî Kesir, Basra halkınınki Hasan el-Basri, Kûfe halkınınki en-Nehai, Şam halkınınki Mekhûl, Horasan halkınınki Atâ el-Horasânî oldu. Allah Kureyşli (biri) ile özel kıldığı (şereflendirdiği) için Medine bundan müstesnadır. Medine'nin fakihî Saîd b. El-Müseyyeb idi." Yakut b. Abdullah el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Buldân*, Beyrut 1375/1956, II, 354.

⁸⁸ Sönmez Kutlu, *İlk Gelenekçiler*, 62-63, (182-185 numaralı dip notlar). Emevilerin mevali politikası için bkz. Ayrıca bkz. Adnan Demircan, *İslam Tarihinin İlk Döneminde Arap-Mevâlî İlişkisi*, İstanbul 1996.

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASININ İSLAMİYETE KATKILARI SEMPOZYUMU

civarından farklılık arz etmekteydi. Burada farklı bir toplumda İslam'ın nasıl anlaşılması ve yorumlanması gerektiğinin pratiği de gerçekleştirilmiş oldu.⁸⁹

VI. Horasan bölgesinde, ilk planda, İslam'ın daha çok zühd ve takva boyutunun üzerinde durulduğu söylenir. Bu da yukarıda bahsettiğimiz hususla ilgilidir. Çünkü zühd ve takva kapsamındaki konular, bir Müslüman için öncelik arz eden ve hemen her toplumda kabul ve tatbik edilebilecek muhtevaya sahiptir. Horasan'da ilk hadis tedvin eden kimse olarak Abdullah İbnü'l-Mübârek'in bir eserini zühd ve takva içerikli hadislere tahsis etmesi de bu açıdan önemlidir.

VII. Abdullah İbnü'l-Mübârek, Türk dünyasının, günümüzde hala ideal olarak gördüğü ve gerçekleştirmeye çalıştığı din anlayışının, ismi bize ulaşan ilk Türk mümessili ve mimarıdır. İyi bir müslümanda bulunması gereken ilim, ahlak ve edeb gibi hasletleri şahsında temsil etmiş, gösterişten uzak bir dini hayat yaşamıştır. Şahsının ve toplumun ihtiyaçlarını gidermek ve problemlerini çözmek için büyük çaba sarf etmiştir. İnancı uğruna hiçbir fedakarlıktan çekinmemiş, çok çalışmış ve kazanmış, kazandıklarını da paylaşmasını bilmiştir.

Bu büyük Türk alimi rahmetle anıyor, hepinize saygılar sunuyorum.

⁸⁹ Bu konuyla ilgili olarak bkz. Himmet Konur, "Horasan'ın İslam ve Tasavvuf Tarihine Katkısı", 3-27.